

Csányi Marietta – Tárnoki Judit

Város a felszín alatt

Túrkeve-Terehalom bronzkori telljének kutatása

A kora bronzkori rétegek metszete: padlószélek és a közöttük lévő utca

CS aknem negyven éve annak, hogy régész kollégánk, Makkay János, az MTA Régészeti Intézetének nemzetközi hírű munkatársa, a Békés megyei régészeti topográfia munkálatai közben felfedezte a korábban régész által nem kutatott bronzkori tellt, a túrkevei Terehalmot, és a szolnoki múzeumba látogatva felhívta rá a figyelmünket.

Szép tavaszi idő volt, amikor először a helyszínre értünk, gyönyörű látvány fogadott bennünket. A környezetben világosan kirajzolódott a bronzkori település szerkezete: az impozáns méretű, mintegy 10 méter relatív magasságú halom az egykori „város” központi magja volt, melyet erődítés vett körül. A betemetődött erődítésárok vonalát a halom lábánál körben ma is meglévő mélyedés eltérő növényzete jelezte. Az árkon túl, az úgynevezett külső telep jelenségei látszódtak. Mind a külső telepen a szántásban, mind a központi „vár” részen igen nagy mennyiségű bronzkori kerámia hevert a földön.

Mindezen intenzív telepjelenségek ellenére Túrkeve-Terehalom korábban valahogy elkerülte a régészek figyelmét, s bár kíváncsiskodók, kincskeresők újra meg újra ásót ragadtak, mégis, amikor a feltárást elkezdtük, a domb lenyűgözően érintetlennek látszott. Ásatási szelvényünket a tell fennsíkjának legmagasabb részén, a háromszögletes ponthoz közel jelöltük ki. Innen indultunk le a mélybe, rétegről rétegre, mind korábbi és korábbi időkbe jutva ezáltal.

Tell telep a magasból

Tíz ásatási idényben, 1985–1995 között egy 10x10 méteres szelvényben értünk le a tell aljáig, a bronzkor előtti őshumuszig, csaknem 6 méteres mélységben. Összesen végül 11 települési szintet bontottunk ki. Nem az első tel-lásatásunk volt, mégis úgy éreztük, hogy a tetejétől az aljáig a bronzkori csodák városában járunk. Nem mesés kincseket, Priamosz aranyát találtuk meg, hanem leégett és összedőlt lakóházakat, a romok alá temetett teljes háztartással, a „családi étkezés” összetört, de rekonstruálható darabjaival, rejtélyes agyagépítményekkel, a korabeli falu vagy inkább város mindennapi életének szinte érintetlen tárgyi emlékeivel. A kisázsiai „rokantól”, Trója telljétől a miénket (a leletanyagon kívül természetesen) elsősorban a helyi földrajzi környezetnek megfelelő háztípusok és – kő hiányában – az eltérő építőanyag különbözteti meg. Az épületek Túrkeven északkelet–dél nyugati hossz tengelyűek voltak, döngölt agyagpadlós, cölöp/karó szerkezetes, agyaggal betapasztott falú, nyereg tetős házak.

Az ásatás adatai alapján a telep teljes rétegsora a bronzkorból származik, élettartama a Kr. e. 2000–1600 közötti időszakra tehető. A telep alapítása a kora bronzkorban történt, ezt

Padlóra borult polc a 2. szint 1. házában

a kora időszakot képviseli a 11–10–9–8–7–6. települési szint, az úgynevezett ottományi kultúra leletanyagával. A középső bronzkorra keltezhető az 5–4–3–2/A. települési szint, az úgynevezett gyulavarsándi kultúra leletanyagával, és a középső bronzkor végi, úgynevezett koszideri időszakot pedig a 2–1. települési szint reprezentálja a kései gyulavarsándi kultúra (Túrkeve-fázis) leletanyagával.

A koszideri időszak első felében (a Kr. e. 1700-as évek elején) élte a város a virágkorát. A 2. települési szinten feltárt, 11,6x6 méter alapterületű, konyhából és deszkapadlóval burkolt „szobából” álló lakóház a bronzkori építőművészet páratlan alkotása; a benne talált, gyönyörűen megformázott és díszített kerámiatárgyak pedig a korabeli fazekasság utolérhetetlen remekei. Az épület tűzvész áldozatául esett, lakói nem tudták vagy nem akarták háztartásukat a lángok közül kimenteni, s így az a maga teljességében szemünk elé tárulhatott. A házat páncél keménységű, 40–50 cm vastag omladékréteg fedte, mely konzerválta a ház berendezését, s a háztartás valamennyi edényét. Az edények egytől egyig a „konyhában” kerültek elő, köztük kiemelkedő a 34 díszes darabból álló, ünnepi lakomákra tartogatott étkezéslet.

A települési szintek számozása megfelel az ásatás felülről lefelé történő haladási irányának.

A 6. szint kézi bontása

Tűzvész nyomait azonban nemcsak a 2. szint feltárasakor tapasztaltuk. A 11 települési szint közül nyolc esetben a házak tűzben semmisültek meg. Mivel emberi maradványokat, elégett áldozatokat sem itt, sem más telleken nem találtunk, az időről időre fellángoló tüzet ezért nem véletlen balesetnek, hanem szándékos rituális cselekedetnek tekinthetjük.

Az ásatásokkal egyidejűleg végzett talajfúrások, valamint a geofizikai felmérések alátámasztották, hogy a halmot erősítéssárok vette körül. A mérések azonban azt is kimutatták, hogy a központi domb területének nagy része, amely egy kb. 50x80 méteres folt volt, zsúfolásig be volt építve. De azt, hogy egy időben/időszakban volt-e ilyen sűrűn lakott, avagy több száz éves fennállása alatt mindvégig, csak régészeti feltárással lehetett kideríteni.

Az ásatás alapján arra lehetett végül következtetni, hogy a műszeres felmérések által kimutatott házsűrűség a telep teljes idő-

A 2. szint 1. ház padlója

Díszedények a 2. szint 1. házából

A 10. szint képe

tartamára érvényes volt. A rétegről rétegre haladó feltárás alapján tanúi lehettünk a telep rendszeres megújulásának, rekonstruálhattuk, hogy miképp is épültek fel időről időre az új házak a régiek romjain. Szorosan egymás mellett (50–80 cm széles sáktorokkal elválasztva), sakkáblaszzerű elrendezésben sorakoztak a házak a telep korai időszakában, valamivel később kissé távolabb helyezkedtek el egymástól (1,5–2 méter széles utcákkal) a felsőbb szintekben, de az esetek többségében újra meg újra ugyanazon a helyen épültek újjá. A házsűrűség a legalsó, 11. szintben még eltér a későbbiekétől: itt csak egyetlen épület részlete került elő, talán a kis létszámú „elő-őr” által emelt kevés lakóházak egyike.

A 10. szint ásatási felszínrajza

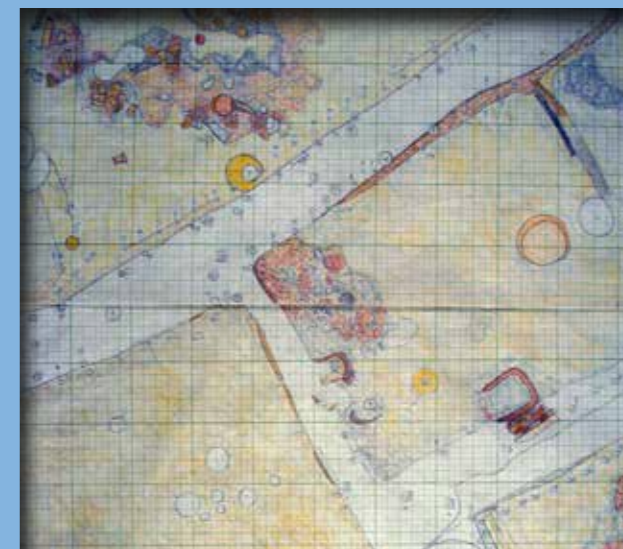

A 7. szint képe

A „vár” ilyen fokú beépítettségében, szigorú szabályosságában a maximális helykihasználásra való törekvés tükröződik, azaz a nyilvánvaló céllal, hogy e sáncárokrendszerrel védett magaslattal a lehető legtöbb ember befogadására legyen alkalmas. Ez a tény egyúttal azt is valószínűsíti, hogy az erősítés a telep alapítását követően hamarosan – illetve azzal egy időben – elkészült. Erre a következtetésre éppen a házsűrűség alapján jutottunk – mi más indokolná egyébként ezt a zsúfoltságot.

A tell rétegsorának kutatása után kilenc évvel, 2004-ben, lehetőségünk nyílt a sáncárok részleges átvágására, s ezzel bizonyítást nyert az erősítésnek a telep alapításával egyidejű kiépítése. Ezzel a védelmi óvintézkedéssel együtt járt azonban, hogy a házakkal beépíthető területet a továbbiakban nem lehetett bővíteni, a „város” beosztását tehát előre meg kellett tervezni – nem kezdhetett ki-ki házat építeni, éppen ott, ahol a kedve tartotta. Az itt élt közösség szervezettségét a településtervezés szükségessége kétségtelenné teszi, de nem kevesebb irányítást feltételez a 4 méter mély, s mintegy 8 méter széles sáncárok kiásásával járó földmunka megszervezése vagy a telep életében mindvégig működő, vízzel teli sáncárok karbantartása.

Tálak a 2. szint 1. házából

A 7. szint ásatási felszínrajza

A sáncátvágás a település sorsáról is fontos tényeket tárt napvilágra. Az egyik már említett bizonyíték a védmű építésének idejére utal, a másik a település végnapjait idézi: a sáncárok betöltésének rétegződést nem mutató, homogén szerkezete arról árulkodik, hogy az egyébként működése közben vízzel teli árok nem évek-évtizedek alatt folyamatosan, lassan töltődött fel, hanem egyetlen alkalommal és valószínűleg szándékos betemetés következtében. Mivel a legfelső települési szint nem tűzvészben pusztult el, a nyomok arra utalnak, hogy a telep lakói, a sáncárok betemetése után békében(?) elvonultak.

Három és fél évezrede már, hogy a mai Túrkeve határában egykor virágzó bronzkori települést elhagyták lakói. Írásos emlékek híján csak találgatjuk, miért kellett egyik napról a másikra búcsút mondaniuk annak a városnak, melyet több száz éven át otthonuknak tekintettek. Ellenséges erők kényszerítésére? A környező termőföld kimerülése miatt? Az erdőégetések nyomán pusztasággá vált környék miatt? Mert a közelben végképp elfogyott az építő- és tüzelőanyag? Nem tudjuk pontosan, de még keressük a választ!

